

Vår tid - kapitel I: Hur ska vi förstå den tid vi lever i?

Slutlig version, 4 november 2019

Jag har under ett långt liv varit politiskt intresserad och engagerad. Jag har under alla dessa år tyckt mig förstå några av de grundläggande politiska sammanhangen i ett demokratiskt samhälle: varför politiska opinioner uppstår och försvinner, varför val vinnas eller förloras, varför politiken och samhällsutvecklingen ändrar riktning.

Nu är det annorlunda.

Mina erfarenheter sträcker sig från småländskt industrisamhälle på 1950-talet, några årtionden i journalistik, ekonomiskt utredningsarbete och inrikespolitik via mitt arbete i EU-kommissionen på 1990-talet till min medverkan i globala kommissioner och EU-projekt under 2000-talets två första årtionden. Med denna bakgrund har jag haft svårt att förstå 2010-talets omvälvande nya värld av protektionism, främlingsfientlighet och nationalism.

Hur kunde 1990-talets "end-of-history"-optimism om demokratins seger över den totalitära kommunismen vändas till en massiv högervåg som är på väg att underminera den demokratiska ordningen. Hur kunde Storbritannien välja nationell isolering i stället för att spela en roll i Europa? Hur kunde USA välja en president som skulle komma att attackera alla de demokratiska institutioner, den öppenhet och det globala ledarskap som har gjort Amerika "Great"? Hur kunde ett parti som Alternative für Deutschland, som drar till sig gamla nazi-sympatisörer, komma in i den tyska förbundsdagen och bli ett ledande oppositionsparti?

Och hur kunde ett missnöjesparti, med mindre än var femte röst, näst intill lamslå den svenska demokratin, just när vi stod i begrepp att fira hundraårsminnet av den allmänna rösträtten och ett fungerande och framgångsrikt parlamentariskt system?

-0-

Margot Wallström hade på våren 2016 till några seniora rådgivare ställt frågan: "Vad är det som är på väg att hända i Europa?". Jag hade då svarat i allmänna ordalag att jag trodde att det som nu var på väg att ske är en följd av att "globaliseringens långa våg är på väg att ebba ut". Jag kände mig skyldig att bygga under det svaret och satte därför igång att läsa och skriva för att kunna bidra med fakta och argument i den fortsatta diskussionen.

Min ambition var att spåra det politiska missnöjets rötter. Efter Brexit och Trumps seger i det republikanska partiets primärval, såg jag framför mig ett mardrömsscenario: ett Europa i politisk upplösning under ledning av den brittiska konservativa regeringen, påhejad av nationalistiska partier i Frankrike, Tyskland, Polen och Ungern med en kalkylerande

president Putin i öst och en excentrisk och lynnig president Trump i väst, som isolerar USA bakom nya gränser och murar och omfamnar president Putin.

År 2016, när jag började skriva, var detta ett mardrömsscenario. Ett år senare, var detta – med några undantag – den tid vi lever i. I Frankrike slog Macron tillbaka högervågen. I Tyskland kunde CDU och SPD bilda en fungerande koalitionsregering. Brexit splittrade inte EU, men ledde till en djup splittring i Storbritannien, av den brittiska regeringen och parlamentet, av de två ledande partierna och av hela det brittiska folket.

Det blev mer än en artikel. Det blev en skrift, som publicerades i en brittisk vetenskapsjournal, *European Journal of Workplace Innovation*, med hemvist på Kingston University, och i Sverige av tankesmedjan Global Utmaning. Den fick titeln "How can we understand the times we are living through?".

-0-

Skriften byggde på erfarenheter från "min tid", framför allt andra hälften av 1900-talet. Den byggde också på en ekonomisk-politisk teori, utformad på 1930-talet av en rysk ekonom vid namn Leonard Kondratiev, teorin om politikens långa vågor. Han hävdade att ekonomin inte bara har sina fem-sju år långa upp- och nedgångar i form av konjunkturcykler, utan också långa cykler på 40 - 50 år som har sin grund i investeringar i ny teknik, som skapar nya affärsmöjligheter och vinster. Men efter hand, när marknaden blir mättad, blir avkastningen sämre, investeringarna avtar, framtidstron upphör. Det dröjer till dess ny teknik och nya investeringsmöjligheter kan återskapa framtidstron och en ny våg lyfter ekonomin. Kondratiev fick stöd av en del ledande ekonomer, som Joseph Schumpeter, men kritik av andra, som tyckte att hans teori var för deterministisk. Det finns vad jag förstår inte något total enighet om hans teori; Stalin gillade definitivt inte denna teori. Han lät fängsla Kondratiev och slutligen avrätta honom. Men hans teori dyker upp med viss regelbundenhet, ungefär var fjärde årtionde, på 1970-talet och nu på 2010-talet.

-0-

Om jag fogar samman denna teori med erfarenheterna från "min tid" - från det att jag som tonåring blev politiskt intresserad under det tidiga 1950-talet och fram till 2010-talet - har jag upplevt två sådana långa vågor.

Den första vågen skapades av återuppbyggnaden efter andra världskriget, uppbyggnaden av en ny internationell ordning med FN och de nya finansiella och ekonomiska institutionerna, IMF, Världsbanken, OECD och ILO, uppbyggnaden av social trygghet i form av nationella välfärdssamhällen i Europa och USA och början på den europeiska integrationen, Kol- och Stålunionen. Den vågen baserades på den brittiska ekonomen Maynard Keynes teorier om regeringars ansvar för att uppnå full sysselsättning och rättvis fördelning. Denna våg varade från mitten av 1940-talet till 1970-talets början, en mycket framgångsrik period.

Vid den tiden var världen på väg in i ett nytt skede av stora förändringar. USA hade växande underskott i sina affärer med utlandet och bedrev krig i Vietnam, som finansierades genom lån. Den amerikanska dollarn var övervärderad och USA tvingades 1971 kapa banden till guldmynntfoten, vilket skakade om de finansiella marknaderna. Något år senare drabbades världen av OPEC:s oljeprishock, inflationen steg ytterligare, tillväxten stagnerade, man

talade om "stagflation" för att beskriva det nya tillståndet. Keynes teorier ansågs inte kunna ge någon vägledning i denna omtumlande värld.

Det behövdes något nytt. Den som då tillhandahöll nya teorier och politiska strategier var Chicago-skolan med Milton Friedman, som den mest profilerade teoretikern. Han byggde vidare på teorier och idéer från Friedrich von Hayek, österrikisk-brittisk jurist, och statsvetare, ekonom och ideologisk motståndare till Keynes teorier.

Friedman föreskrev att marknadsmekanismerna borde få spela en större roll och politiska ingripanden en motsvarande mindre roll. Chicagoskolan fick stöd av de ledande internationella policyorganisationerna. Den fick politiskt genomslag i USA genom Ronald Reagan och i Storbritannien genom Margaret Thatcher.

-O-

Kärnan i denna politiska strategi var avreglering av alla marknader - varu-, tjänste-, arbets- och finansmarknaderna – inom länderna och mellan länderna. En sådan avreglering skulle åstadkomma både ekonomisk tillväxt och sociala framsteg. Det fanns ett par teorier som förklarade varför avregleringar ansågs nödvändiga. Den ena kallades för hypotesen om den effektiva marknaden (The Efficient Market Hypothesis). Enligt denna finns inget mer rationellt än den fria marknaden, som genom prismekanismen samlar och strukturerar all tillgänglig information. Den andra kallades för hypotesen om de rationella förväntningarna (The Rational Expectations Hypothesis). Den säger att om aktörer har tillgång till perfekt information, så kommer de att fatta rationella beslut. Dessa båda teorier – att marknader är effektiva och att aktörer är rationella – var tillsammans en garanti för välstånd; statens ingripande förstör, om däremot marknaderna får ta hand om problemen löser det sig. Det var så marknadsfundamentalisterna predikade.

-O-

Finansvärlden, den glamorösa kapitalismen, var den ena sidan. På den andra sidan fanns den reala ekonomin. Inte lika glamorös som finansvärlden, men det är där de varor och tjänster produceras, som skapar våra ekonomiska, sociala och kulturella framsteg - allt från bostäder, bilar och mat till klimatteknik, välfärdstjänster, böcker och teaterföreställningar, allt det som hör till livets nödtröft och till det goda livet, hur vi nu än definierar det.

Här, i den reala ekonomin, görs det många och små förbättringar i det dagliga arbetet och stora tekniska genombrott och nyskapande investeringar som tillsammans gör att vi får ut mer av varje arbetstimme. Det som på fackspråk kallas produktivitet och som växlas ut i form av högre löner eller högre vinster eller bådadera.

Problemet med finans-, arbets-, varu- och tjänstemarknaderna var, enligt teorierna, att de var för hårt reglerade. Genom avreglering över hela fältet, strukturreformer, skulle nya initiativ komma fram, nya varor och tjänster, en högre produktivitet, ett högre välstånd.

Mellan den glamorösa finansvärlden och den reala ekonomin finns ett tredje element, fördelningen av produktionsresultatet, fördelning mellan arbete och kapital och fördelningen mellan medborgarna. De nyliberala teorierna föreskrev att det behövdes starkare belöningar i form av inkomster och kapitalavkastning för att skapa drivkraft i

ekonomin. Skatterna skulle därför sänkas för att stimulera näringslivets investeringar på kort sikt och gynna samhället på lång sikt i form av högre reallöner och fler arbetstillfällen. Processen för att alla skulle få det bättre – på lång sikt – kom att kallas "trickle down".

-0-

Så såg, i allra största korthet, den tankevärld ut som låg till grund för några årtionden av ekonomisk politik. Den digitala tekniken och företagens globala affärsstrategier förstärkte utvecklingen och blev understödjande krafter i globaliseringen – så som vi lärt känna den under de senaste 30-40 åren. Dessa nya tankar banade väg för en global reformprocess, som efterhand och i olika former kom att innefatta Kina och Indien och andra tidigare slutna ekonomier. Dessa länder med en arbetskraft på en miljard personer blev en del i de globala värdekedjorna. Globaliseringens långa våg var en mäktig kraft som skapade tillväxt och lyfte miljontals människor ur fattigdom.

Det fanns kritiker mot denna nyliberala utveckling, men de vägde lätt mot den breda "Washington Consensus" som rådde och som skapade en trång åsiktskorridor. Den satte gränser inte bara för den offentliga debatten och diskussionen i forskarsamhället, utan också – och ännu viktigare – för enskilda länders ekonomisk-politiska handlingsmöjligheter. Det var tidens ström.

-0-

Finanskraschen 2008 markerar ett brutalt slut på denna mer än 30 år långa våg. Några av de bärande teorierna, de som låg till grund för avregleringen av finansmarknaderna, imploderade 2007 - 2008. Nyliberalismens löfte om stabilitet, snabbare tillväxt och rättvis fördelning ("widely shared prosperity") infriades inte.

En diskussion om den nyliberala vågen av marknadsreformer får lätt ideologisk slagsida. Därför är det viktigt att ha "split vision", att både se styrkorna och svagheter i globaliseringens långa våg: å ena sidan global ekonomisk utveckling och minskad fattigdom i utvecklingsländerna, å andra sidan en svag ekonomisk utveckling i Europa och Nordamerika, som tog sig uttryck i minskad växtkraft, finansiell instabilitet och ökade klyftor.

Strukturreformerna, hur väl motiverade de än var, ledde inte till ökad tillväxt, utan till avtagande tillväxt av produktiviteten, det vill säga den faktor som är avgörande för välbefindandes utvecklingen. Produktiviteten hade ökat snabbt under 1960- och 1970-talen, 3 - 5 procent per år i Europa. Under 1980-talet försvagades tillväxten och stannade på 2 - 3 procent per år. Trenden i form av svagare tillväxt har fortsatt. Under perioden 2005 - 2015 har tillväxten i produktivitet stannat på en procent i USA och ännu lägre i Europa, med Italien och Storbritannien som de länder som halkar efter.

"Trickle-down-economics" visade sig gå i motsatt riktning, inkomst- och förmögenhetsklyftorna ökade dramatiskt under de gångna 30 - 40 åren, framför allt i de anglosaxiska länderna – USA, Kanada, Storbritannien, Nya Zeeland – där teorierna fått störst genomslag och de sociala skyddsnetten på arbetsmarknad och i samhälle är som svagast. Eller, som en ledande forskare inom detta område, Branko Milanovic skriver i *Global Inequality*: "De stora vinnarna var medelklassen och de fattiga i Asien, de stora förlorarna var

den lägre medelklassen i den rika världen". Det finns ytterligare en grupp av vinnare, den rikaste procenten i Väst: "De är också globaliseringens vinnare, nästan lika mycket som den asiatiska medelklassen". Ja, till och med mer om man ser till absoluta tal. Milanovic tillägger att politiker i Väst, som drev fram de nyliberala marknadsreformerna, knappast hade väntat sig att globaliseringen skulle misslyckas med att leverera påtagliga fördelar för majoriteten av invånarna i dessa länder. En annan ledande forskare, som kartlagt inkomst- och förmögenhetsfördelningen är Thomas Piketty, som år 2014 gav ut sitt stora verk, "*Capital – in the Twenty-First Century*", en 700-sidig analys av ekonomisk politik och dess påverkan på den ekonomiska utvecklingen och dess konsekvenser för inkomster och förmögenheter. Hans första slutsats är att historien om ojämlikhet är formad av det sätt på vilket ekonomiska, sociala och politiska aktörer uppfattar vad som är rättvist och inte rättvist och av den relativa makt som dessa aktörer och de bakomliggande kollektiven representerar. Hans andra slutsats är att förmögenhetsfördelningen avslöjar mäktiga mekanismer som kan driva utvecklingen mot ökad divergens, mekanismer som kan utgöra ett hot mot demokratiska samhällen och de värden i form av social rättvisa, som dessa samhällen är byggda på – dvs det som inträffat under det senaste 30-40 åren.

Sist, men inte minst, den finansiella avregleringen var inte slutet på ekonomins upp- och nedgångar ("boom and bust"), den var inkörsporten till vår tids allvarligaste och djupaste ekonomiska och finansiella kris. Under 2009 föll produktionen i 34 av de 37 industriländerna. Den globala ekonomin krympte ("went into recession") för första gången på mer än 70 år.

-0-

"Varför var det inte någon som såg krisen komma?" frågade drottning Elisabeth när hon besökte London School of Economics mitt under finanskrisen i november 2008. Professor Luis Garicano, LSE, förklarade för drottningen: "I varje skede var det någon som litade på någon annan och alla trodde att de handlade rätt".

Det var en perfekt illustration till hur de teorier som hade väglett forskning och politik under ett par årtionden hade invaggat alla i en falsk säkerhet, föreställningen om att finansiella kriser inte längre skulle kunna inträffa. Teorierna om den effektiva marknaden och om de rationella aktörerna som lovade evig stabilitet var i själva verket instabilitetens upphov. Drottningen hade med sin fråga förmedlat samma budskap som pojken i HC Andersens saga "Kejsaren nya kläder": "Han har ju inga kläder på sig!". De förhärskande nyliberala teorierna är vår tids kejsare.

-0-

Om man vill förkroppsliga kejsaren så finns det en självklar kandidat, Alan Greenspan, chef under närmare 20 år för den amerikanska centralbanken, Federal Reserve, från 1987 till 2006. Det var han som genom sin ställning fungerade som pådrivare i avregleringen, accepterade att man förpackade risker och sålde obligationer som gjorde att ingen förstod vilka risker man tog och därmed välsignade tillväxten i det finansiella systemet.

På Wall Street, i City of London och andra finanscentra var man lycklig över att kunna göra affärer och tjäna pengar på andras pengar på ett sätt som man aldrig tidigare hade kunnat göra. Greenspan var deras hjälte. Detta var finanskapitalismens "hey days".

Det saknades inte varningar om att allt inte stod rätt till. Många ledande ekonomer såg med oro på vad som höll på att hända. Mest känd är Nouriel Roubini, som förutsåg vad som skulle ske. En annan var Raghuram G. Rajan, vid den här tiden chefsekonom vid Internationella Valutafonden, IMF, senare centralbankschef i Indien. Rajan beskriver i sin bok *The Fault Lines* (2010) hur han hade levererat sitt budskap vid den amerikanska centralbankens årliga VIP-konferens i Jackson Hole i Wyoming år 2005, det sista året med Alan Greenspan som Feds ordförande. Rajan hade fått i uppdrag att presentera ett papper om hur den finansiella sektorn hade utvecklats under Greenspans era. Efter presentationen och den efterföljande diskussionen kände han sig som "en tidig kristen som vandrade in i ett samling av halvsvultna lejon". Han beskriver tidsandan och de okritiska hyllningarna av Alan Greenspan som tidernas främste riksbankschef:

"Det typiska skrivna bidraget om finanssektorn beskrev i andlös prosa den dramatiska expansionen av finansmarknader över hela världen. Det underströk underverken i form av 'värdepapperisering', vilket tillät bankerna att packa ihop sina riskabla lån till bostäder eller kreditkort och sälja fordringar i ett paket på finansmarknaderna. Denna 'värdepapperisering' tillät bankerna att få bort de riskabla lånen ur sina balansräkningar".

En del av de presenterade pappren fokuserade på "huruvida Alan Greenspan var det bästa riksbankschefen i historien eller bara av de allra bästa". I denna kör av gratulanter var det inte populärt att komma med det budskap som Rajan hade förberett och som levererades under rubriken "Har den finansiella utvecklingen gjort världen mer riskabel?"

Han beskrev motsatsen till de underbara framstegen med värdepapperisering och visade på riskerna med de nya former av säkerheter som bankerna nu innehade: "...om dessa säkerheter får problem, skulle banksystemet i sig själv vara i fara. Bankerna skulle förlora förtroendet för varandra..... interbankmarknaden skulle frysa till, och man kunde mycket väl hamna i en fullskalig finanskris".

Raghuram Rajan blev inte sliten i stycken, men han blev hårt åtgången. När han några år senare skrev sin bok, hade han kommit till slutsatsen att det han talade om i Jackson Hole bara var toppen av ett isberg: "De verkliga källorna till finanskrisen är inte bara mera omfattande utan också mer fördolda. Vi bör avstå från frestelsen att samla ihop de närmast misstänkta och lägga skulden bara på dem".

Det är inte bara de globala obalanserna som förklarar krisen, eller som Martin Wolf från Financial Times beskriver obalanserna: kapital flyter uppströms, från världens fattiga länder till ett av världens rikaste, USA. De inhemska obalanserna i form av stora klyftor i fördelningen av inkomster och förmögenheter spelar, enligt Rajan, en minst lika viktig roll. Han tar den ojämna inkomstfördelningen och de uteblivna inkomstökningarna för den amerikanska medelklassen som förklaring till att den amerikanska befolkningen har stimulerats att låna för konsumtion och sätta sig i skuld. Det kapitel i *The Fault Lines*, som behandlar dessa frågor, har fått den slagkraftiga titeln "Låt dem äta lån" (*Let Them Eat*

Credit), vilket är hans summering av det politiska och finansiella etablissemangets inställning under åren före finanskrisen.

Den procent av hushållen, som har de högsta inkomsterna, lade 2007 beslag på 23,5 procent av de totala inkomsterna, en kraftig ökning sedan 1976 då de stod för 8,9 procent. Eller uttryckt på ett annat sätt: av varje dollar som de totala inkomsterna ökade mellan 1976 och 2007 gick 58 procent till den redan rikaste procenten. De övriga 99 procenten av inkomsttagarna fick alltså dela på 42 procent. Detta har självfallet stora effekter på reallöneutvecklingen för medelklassen och möjligheten för den att göra morgondagen bättre i materiellt avseende. Rajan skriver: *“Följderna för medelklassen är stagnerande inkomster och växande otrygghet i arbetet. Politikerna förstår sin väljares problem, men det är mycket svårt att förbättra kvaliteten på utbildningen, eftersom förbättringar kräver verkliga och effektiva politikförändringar inom ett område, där allt för många intressen föredrar status quo”*.

-0-

Vad som händer när en finanskris slår till, bankerna misstror varandra och hela systemet sätts i gungning, har bäst beskrivits av Gordon Brown, premiärminister i Storbritannien 2007 - 2010. Han beskriver i sina memoarer vad som skulle ha skett i det brittiska banksystemet efter Lehman Brothers fallissemang på Wall Street i september 2008 om inte regeringen hade ingrepit: *“Vi var bara några dagar från en total bankkollaps: företagen skulle inte kunna betala sina långgivare, arbetarna skulle inte kunna hämta sina löner, familjer skulle finna att bankomaterna inte kunde förse dem med kontanter”*.

-0-

En ledande brittisk ekonom, Adair Turner, på 90-talet chef för brittiska industriförbundet, därefter under finanskrisen chef för den brittiska finansinspektionen, är en av de tyngsta kritikerna av de ekonomiska teorier som låg till grund för den nyliberala skolan. I *Economics after the crisis* (2012) hävdar han att bristerna i teori och praktik, vilka ledde till finanskrisen, var en del av en bredare uppsättning av enkla föreställningar om mål och medel, som dominerade det politiska tänkandet under flera årtionden. Han slår fast att *“det förtroende för den avreglerade finansmarknaden som rådde före krisen, var totalt missplacerat”*. Han illustrerar detta bland annat med uppgifter om hur aktörer på denna “rationella” marknad totalt missbedömde riskerna i det finansiella systemet. Mellan 2002 och 2007 hade riskerna stadigt minskat och nått en historiskt låg nivå i början på sommaren 2007, dvs omedelbart före den värsta finanskrisen på 70 år. Inga indikatorer, varken ränte-spreaden eller värdet på bankaktierna, varnade om en förestående katastrof. Tvärtom fortsatte kreditexpansionen i den reala ekonomin.

Han underkänner public choice-skolan, Washington Consensus och den ekonometriska nationalekonomin, det vill säga viktiga element i de senaste 30 årens dominerande ekonomisk-politiska tankebyggnad. Turner skriver att det nu är uppenbart att denna dominerande ideologi var fel, att den inte tog hänsyn till de risker som den ökade finansiella komplexiteten kunde ge upphov till. Den misslyckades med detta, skriver Turner, eftersom ideologin var baserad på antagandet att finansiella marknader är rationella och att de strävar

efter jämvikt. Denna ideologi bortsåg från Keynes insikter om att upp- och nedgångar på de finansiella marknader kan bli självförstärkande, skapa spekulation och sedan sammanbrott.

-0-

Vad hade Alan Greenspan att säga till sitt försvar? Problemet för Greenspan var att han hade för bråttom att skriva in sig i historien. Hans memoarer publicerades sommaren 2007. När boken nådde läsarna var USA och världen på väg in i en finanskris med BNP Paribas i Frankrike, Northern Rock i Storbritannien och Bear Sterns i USA som de tidigaste och mest uppmärksammade exemplen på att det finansiella systemet var i gungning. Denna brist på förutseende var ett svårt slag för Greenspan, som under sin tid i Federal Reserve hade hyllats som den som bäst kunde förutse den amerikanska ekonomins- och alla andra länders - utveckling.

Ett år efter publiceringen av boken försökte Greenspan därför kompensera sitt misstag genom att lägga till ett kapitel, *Epilogue*, med förklaringar till det oväntade. I den nya utgåvan på sommaren 2008 beskriver han det kaos som uppstod på finansmarknaderna med början sommaren 2007 som en *"olycka som väntar på att hända"*. Han skriver att han var *"bestört och skakad, när det finansiella systemet misslyckades med att skydda sig själv mot en euforisk boom"*.

Epilogen är skriven under försommaren 2008. Greenspan är vid den tidpunkten övertygad om att det värsta är över: *"Marknaderna, håller redan på att reparera sig själva... det är investerarna, inte reglerarna, som förändrar finansmarknadens dynamic"*. Inte heller denna gång lyckades Greenspan förutse vad som var på väg att inträffa på de marknader som han till helt nyligen hade reagerat över. Det var inte ett sammanbrott för Wall Street och Detroit, en global finanskris, styrräntor runt 0 procent och en hotande deflation, som han förutsåg, det var en helt annan hotbild, som han såg framför sig. Det var, i hans ögon, inflationen som nu var det stora hotet: *"Inflationen är på väg tillbaka, om möjligt snabbare än vad som förutsågs på dessa sidor för ett år sedan ...den avtagande inflation, som följde med kalla krigets slut, efterföljs nu av genomträngande inflationskrafter. Att hålla dessa i schack kommer att bli den främsta uppgiften för världens centralbanker"*.

Denna skildring skrevs av en person som hade bättre tillgång till information och internationella nätverk än någon annan och som hade haft mer makt att påverka den ekonomiska utvecklingen i USA och hela världen än någon annan person.

När han några år senare intervjuades av The Times, la han skulden på de ekonometriska modellerna, inte på de ekonomisk-politiska teorierna bakom modellerna: *"Modellerna fungerade inte när vi som bäst behövde dem. Feds modell misslyckades. IMF:s modell misslyckades"*.

-0-

De globala finansiella flödena utgör en enorm kraft. I kombination med den flockmentalitet som finns bland finansmarknadernas aktörer är dessa marknader motsatsen till det som Alan Greenspan och hans krets drömde om – de är destabiliserande, inte stabiliserande. Som ett

tankerfartyg utan vattentäta skott och stabilisatorer. Sedan dess har finansmarknaden fått ett nytt ramverk: Basel III, EU:s bankunion, USA nya lagstiftning. Kommer de nya spelreglerna verkligen att räcka till för att förhindra nya katastrofer eller kommer man snart att hitta nya vägar att kringgå systemet? Det är få som vågar säga att det blir annorlunda nästa gång.

»Världen är dömd till en ändlös räcka av bubblor, finanskriser och valutasammanbrott. Vänjer vi det?» skrev en av Financial Times ledarskribenter, Robin Harding, i en artikel, i vilken han sammanfattade mötet mellan världens centralbankschefer i Jackson Hole, Wyoming, i slutet av augusti 2013: *”Alla deras diskussioner om det internationella finanssystemet var präglade av en fatalistisk acceptans av status quo.. vi har fortfarande inte något sätt att tackla obalanserna i den globala ekonomin och det innebär nya kriser i framtiden”*

Så kan man också sammanfatta budskapet i *After the music stopped* (2013), en av de mest insiktsfulla skildringarna av den amerikanska finanskrisen och de politiska svaren på krisen. Boken är skriven av professor Alan Blinder, Princeton University en högt ansedd ekonom, som samtidigt har gedigna erfarenheter av både finanspolitik och penningpolitik. Han arbetade som en av president Clintons rådgivare i Vita Huset och han tjänstgjorde sedan som vice ordförande i styrelsen för Federal Reserve 1994–96. Han frågar om den nya lagstiftningen för finansmarknaden, »the Dodd-Frank reform law«, ett dokument på 2 319 sidor, kommer göra finansiella kriser till historia och svarar: *”Förvisso inte. Kommer de att bli mer sällsynta? Kanske; tiden kommer att utvisa det. Men det finns goda skäl att tro att den kommer att minska allvaret och kostnaderna i framtida finansiella excesser”.*

Donald Trump lovade under valkampanjen 2016 att riva upp denna lagstiftning, som han kallade *”en olycka”* (disaster). Lagen har omarbetats, men i slutändan fick republikanerna kompromissa med demokraterna. Det återstår att se om lagen i sin nya form kan bli ett hinder mot nya finanskriser. Det finns anledning till oro.

-0-

Det var de ledande internationella policyorganisationerna, IMF, Världsbanken och OECD, som var de drivande krafterna bakom Washington consensus. Under senare delen av 2010-talet har de analyserat resultatet av den politik som de hade rekommenderat regeringarna att bedriva. Det har lett till en omprövning av analysen och råden till regeringarna. De säger nu att växande klyftor, vilka blev följderna av politiken, inte bara är ett socialt problem. Det är ett ekonomiskt problem eftersom sådana klyftor är ett hinder för ekonomisk tillväxt och social utveckling. Växande inkomstklyftor hindrar social mobilitet och försvagar drivkrafterna att investera i kunskap och kompetens. Detta resulterar genom ökad arbetslöshet i en felallokering av yrkeskunskunnande och misshushållning av kompetens, vilket i slutändan försvagar effektivitet och tillväxt.

OECD har till och med gjort en uppskattning av hur mycket våra ekonomier förlorar på detta strukturproblem. De visar att effekterna genomgående är negativa och statistiskt signifikanta: en ökning av ojämlikhet med en procent minskar BNP med 0,6-1,1 procent (OECD, Growth and inequality: A close relationship?). I en annan OECD-rapport konstateras att medlemsländerna ligger närmare 5 procent under den BNP-nivå de kunde ha uppnått,

om fördelningspolitiken hade bedrivits på ett annat sätt. Det motsvarar en utebliven BNP-tillväxt i 3-5 år, vilket kan beskrivas som en utdragen recession.

-0-

Vi befinner oss i slutet på en lång våg, ett slut där det inte längre finns några nya bärande ekonomiska teorier som kan visa vägen och bygga under nästa våg. De bärande tankegångarna imploderade under finanskrisen 2007-2008. Men det tar tid för att denna insikt ska bli en del av vårt kollektiva medvetande och fungera som underlag för diskussion och politiska beslut. Vi kan därför se det som en gradvis process, en framväxt av ett tomrum där det saknas en övertygande, dominerande och vägledande teori av det slag som låg till grund för återuppbyggnaden av Europa och uppbyggnaden av välfärdssamhällena i mitten av 1900-talet eller den som låg till grund för globaliseringen under de senaste årtiondena. Det är detta tomrum som nu håller på att fyllas av nynationalism, protektionism, gränsbyggande isolationism, "digital warfare" och politisk extremism. Det är ett explosivt tomrum – med Brexit som en första stor explosion, valet av Trump som en andra – parallellt med explosioner och fördröjningsbrisader i Ungern, Polen, i Tyskland i form av Alternative für Deutschland, i Italien och Brasilien.

Är detta slutet på globaliseringens långa våg och början på en ny våg som kommer att domineras av nationalism? "Trumps era kan komma att vara i 30 år" (*The Trump era could last 30 years*) skrev Gideon Rachman i Financial Times. Är vi på nytt på väg ner i "Den Mörka Dalen" – det som hände på 1930-talet när många av de europeiska demokratierna underminerades, progressiva värderingar ersattes av reaktionära och demokratiskt valda regeringar ersattes med starka män? Är det i en sådan värld som våra barn och barnbarn ska leva under de kommande årtiondena?

Svaret är enkelt: vi vet inte. Vi kan frukta det värsta.

I grunden handlar det om demokratin som politiskt system, som värdegrund och som sammanhållande kraft i våra samhällen. Jag avslutade därför skriften från 2017 med ett citat av den amerikanska författaren och journalisten Anne Appelbaum, amerikansk och polsk medborgare, specialist på Östeuropa, ur en av hennes artiklar i Washington Post: "Det finns inga självklara sätt att bekämpa illeberal demokrati med demokratiska medel" Det kan låta uppgivet, men det kan läsas som en uppmaning till aktivitet innan det är för sent. Vad jag vill bidra med är några insikter om vart vi är på väg och vilka handlingsalternativ som vi behöver diskutera. Det är det som denna bok handlar om.

-0-

I nästa kapitel beskriver jag "explosionerna i det tomma rummet" och försöker förstå vilka faktorer som ligger bakom missnöjet och hur det har kunnat exploateras av Brexit, Trump och andra nationalistiska krafter. Finns det några gemensamma nämnare mellan alla dessa partier och rörelser, som nu har trängt in i de väl etablerade demokratierna? Finns det en gemensam destination för dessa krafter – öppna eller fördolda – sådana som redan tagit makten och underminerar demokratiska institutioner och de som i andra länder vill ta den politiska makten för att göra samma sak?

Mer att läsa:

Detta kapitel bygger bland annat på min bok från 2017, "How can we understand the times we are living through". Den publicerad först i The European Journal of Work Place Innovation, 2017, sedan av Global Utmaning. Här är länken <https://www.globalutmaning.se/analys/hur-ska-vi-forsta-den-tid-vi-lever-i/>

Jag har också dragit nytta av Laurie Laybourn-Langton and Michael Jacobs, "Paradigm shifts in economic theory and policy: theories, narratives and strategic implications", IPPR, January 2018, <https://archive.intereconomics.eu/year/2018/3/paradigm-shifts-in-economic-theory-and-policy/> De behandlar på ett mer forskningsbaserad sätt frågorna om de långa vågorna och hur paradigmskifte sker.

För mer info om Kondratiev se https://en.wikipedia.org/wiki/Kondratiev_wave

När jag använder uttrycket "den mörka dalen" refererar jag till en bok med samma namn skriven av en brittisk historiker Piers Brendon, utgiven av Norstedts, 2002. "Den mörka dalen" handlar om hur demokratierna steg för steg togs över av extremhögern, hur demokratiskt valda parlament och regeringar ersattes med starka män med totalitär makt.

Branko Milanovic är en av de främsta forskarna när det gäller inkomstfördelningen och effekterna av de växande inkomstklyftorna. Hans bok "Global Inequality", Harvard University Press, 2016, är en av mina källor. En annan viktig källa är Thomas Piketty och hans bok "Capital – in the Twenty-First Century", Harvard University Press. När den kom ut 2014, satte den igång en internationella diskussion om de växande klyftorna i spåren av globaliseringens och nyliberalismens långa våg.

På senare år har OECD bidragit med en omfattande analys av inkomstklyftornas effekt på tillväxt och välfärd, se bland annat <http://www.oecd.org/economy/growth-and-inequality-close-relationship.htm> och

När det gäller den negativa utvecklingen av produktiviteten under de senaste 30 åren bygger jag mina resonemang på Robert J. Gordon, "The Rise and Fall of American Growth", Princeton University Press, 2016.

Om finanskraschen 2008 finns mycket att läsa. Jag har framför allt dragit nytta av Raghuram G. Rajan, som skrivit "The Fault Lines", utgiven av Princeton University Press, 2010 samt Nouriel Roubini som skrivit "Crisis Economics", utgiven av Allen Lane, 2010. Av speciellt intresse är Alan Greenspans "The Age of Turbulence", Penguin. Den första utgåvan kom 2007. Den följdes av en andra utgåva 2008 som innehöll ett nytt kapitel, Epilog, med ett försök att förklara varför han i sin första bok totalt missbedömde riskerna för en finanskrasch. Kritiken av den finansiella avregleringens bakomliggande teorier finns utförligt beskrivna i Adair Turner, Economics after the Crisis, MIT Press, 2012 och i hans följande bok "Between the Dept and the Devil", Princeton University Press, 2015.